

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет біології та лісового господарства

Кафедра зоології

Л. В. Щепна

ЗАПОВІДНА СПРАВА :
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ
для студентів заочної форми навчання

Луцьк – 2020

УДК 502.211(477 – 751.21.3)

Щ 58

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 18 листопада 2020 року)*

Рецензенти : **Іванців В. В.** – завідувач кафедри екології та агрономії

Луцького національного технічного університету;

Кузьмішина І. І. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри

ботаніки і методики викладання природничих наук

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Щ 58 Заповідна справа : методичні рекомендації до проведення практичних робіт для студентів заочної форми навчання / Л. В. Щепна, Луцьк, – 2020. – 18 с.

У методичних рекомендаціях вміщено розробки для проведення практичних робіт, передбачених навчальним планом у кількості 6 годин. До кожної практичної роботи наведені тема, мета, питання для обговорення, завдання до виконання роботи та теоретичні відомості. Подається список рекомендованої літератури.

Методичні матеріали призначені для студентів заочної форми навчання освітнього ступеня «бакалавр» галузі знань 09 «Біологія», спеціальності 091 «Біологія».

Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2020

@ Щепна Л. В., 2020

Передмова

Навчальна дисципліна «Заповідна справа » розглядає теоретичні та практичні питання збереження та відновлення природних комплексів і їх компонентів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. Знання наукових принципів заповідної справи, її правових засад в Україні і світі, організаційних, управлінських та інших основ заповідної справи необхідні майбутнім фахівцям для грамотного вирішення складних питань, що постануть перед ними в їх професійній діяльності.

Запропоновані методичні рекомендації містять розробки для проведення практичних робіт, передбачених навчальним планом у кількості 6 годин. До кожної практичної роботи наведені питання для обговорення, завдання до виконання роботи та інформаційний матеріал. Студентам пропонується список рекомендованої літератури.

Методичні рекомендації написані на основі аналізу наукових, нормативно-правових, статистичних джерел, матеріалів, запозичених з Інтернету та узагальнення власного практичного досвіду автора.

Укладач сподівається, що методичні матеріали допоможуть студентам досягти кращого навчального результату.

Практична робота № 1.

Тема: Охоронні категорії фауни України.

Мета роботи: ознайомитися з безхребетними і хребетними фауни України, які перебувають під охороною МСОП, міжнародних конвенції та включені до Червоної книги України, Європейського червоного списку.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал.

Теоретичні питання:

1. Категорії Червоного списку МСОП для оцінки статусу виду.
2. Яким критерієм може відповідати таксон для занесення у групу «таких, що перебувають під загрозою зникнення» Червоного списку МСОП
3. У чому полягають головні завдання Бернської (1979 р.) конвенції ?
4. Європейський червоний список 1991 р. та нові версії червоних списків тварин.
5. Які цілі ставить перед собою Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.) ?
6. Назвіть головні підстави для заключення Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (СІТЕС) ?
7. Які угоди, діючі в рамках Боннської конвенції, є актуальні для України ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Скласти перелік видів фауни України, які перебувають під охороною МСОП і належать до категорії у критичному стані (CR); у небезпечному стані (EN); вразливі (VU).
2. Скласти перелік видів безхребетних фауни України, які включені до Європейського червоного списку і належать до категорії зникаючі види. ,
3. Скласти перелік видів хребетних фауни України, які включені до Європейського червоного списку як такі , що перебувають під загрозою зникнення (належать до CR, EN, VU- категорії).
4. Скласти перелік видів фауни України, які перебувають під охороною міжнародних конвенцій: Бернською, Бонською і Вашингтонською (СІТЕС).

Інформаційний матеріал

МСОП для оцінки статусу виду використовує дев'ять категорій: зниклий (EX); зниклий у дикому стані (EW); такий, що перебуває у критичному стані (CR); такий, що перебуває у небезпечному стані (EN); вразливий (VU); близький до стану загрози зникнення (NT);

відносно благополучний (LC); брак даних (DD); неоцінений (NE). До 2001 року застосовували категорію «низький ризик зникнення» (LR). Загальний перелік оцінених видів МСОП включає 45 тисяч видів, 38 % з них визначено як такі, що перебувають під загрозою зникнення (належать до CR, EN, VU- категорії).

Перший Європейський червоний список вийшов у 1991 р. Для його укладання використано сім «старих» категорій МСОП (табл. 1). При укладанні нового Європейського червоного списку використано категорії загальносвітових списків МСОП.

Таблиця 1.

Опис категорій Європейського червоного списку:

Категорія	Опис
Е	Зникаючі види, перебувають під загрозою зникнення; збереження їх мало ймовірне, відтворення неможливе без здійснення спеціальних заходів
V	Вразливі види, які в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», коли продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан
R	Рідкісні види, популяції їх невеликі, у даний час не віднесені до категорії «зникаючих» та «вразливих», хоча їм загрожує небезпека
I	Невизначені види; відсутня достовірна інформація, яка б дозволила визначити до котрої з категорій «зникаючі», «вразливі», «рідкісні» їх можна віднести
К	Недостатньо відомі види; відсутня повна достовірна інформація, яка б дозволила віднести їх до однієї з вище перелічених категорій

Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) включає чотири додатки :

додаток 1 – перелік видів флори, що підлягають особливій охороні; -

додаток 2 – перелік видів фауни, що підлягають особливій охороні;

додаток 3 – види фауни, що підлягають охороні,

додаток 4 – перелік заборонених засобів і способів знищення, вилову та інших форм використання диких тварин.

Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Бонська конвенція) включає два додатки : додаток 1 – перелік видів, що знаходяться під загрозою зникнення;

додаток 2 – перелік видів, стан яких є несприятливим, збереження та регулювання використання яких потребує міжнародних угод.

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES), відома як Вашингтонська конвенція, містить три додатки:

додаток 1 включає види, що знаходяться під загрозою зникнення, торгівля якими спричинює чи може спричинити на їхнє існування негативний вплив. Торгівля зразками таких видів має бути особливо суворо регульована ;

додаток 2 включає види , які на даний час не обов’язково перебувають під загрозою зникнення, але можуть опинитися під загрозою, якщо торгівля зразками таких видів не буде строго регулюватися ;

додаток 3 включає всі види, які за визначенням будь-якої сторони підлягають регулюванню з метою попередження чи обмеження експлуатації та щодо яких існує необхідність співробітництва інших сторін з контролю за торгівлею.

Таблиця 2.

Охоронні категорії безхребетних фауни України

Назва виду	МСОП	Європейський червоний список	Додатки Бернської конвенції	Червона книга України
П’явка медична	LR	I	3	зникаючий
Перлівниця товста	LR	V	-	-
Слимак виноградний	-	R	3	-
Сегментина блискуча	-	V	-	-
Вертиго вузький	LR	V	-	-
Рак широкопалий	VU	V	3	вразливий
Коромисло зелене	LR	I	2	-
Стрілка Меркурія	VU	V	2	-
Дідок жовтоносий	-	I	2	-
Боліварія коротко крила	-	V	-	вразливий
Емпуза смугаста	-	V	-	вразливий
Левкоринія білолоба	-	I	2	зникаючий
Левкоринія хвостата	-	I	2	-
Дибка степова	VU	V	2	рідкісний
Коник-товстун степовий	-	E	-	зникаючий
Златка блискуча	VU	-	2	зникаючий
Красотіл пахучий	-	V	-	вразливий
Турун зморшкуватий	LR	V	-	-
Вусач великий дубовий західний	VU	E	2	вразливий
Велетенський мурашиний	-	K	-	зникаючий

лев західний				
Райдужниця Метіс	-	E	2	-
Плоскотілка червона	VU	E	2	вразливий
Плавунець широкий	VU	E	2	недостатньо відомий
Жук-самітник	VU	E	2	вразливий
Вусач альпійський	VU	E	2	вразливий
Сінниця Едіп	LR	E	2	-
Коконопряд золотистий	DD	E	2	-
Рябець великий	-	E	2	-
Синявець Телей	LR	E	2	-
Синявець Аріон	LR	V	2	-
Синявець Альков	LR	V	-	-
Синявець чорнуватий	LR	E	2	-
Бражник обліпиховий	DD	V	2	-
Бражник Прозерпіна	DD	V	2	рідкісний
Синявець непарний	LR	E	2	-
Аполлон	VU	R	2	зникаючий
Коконопряд сірий	VU	V	-	-
Сатир кримський	VU	-	-	рідкісний
Сатурнія велика	-	E	-	вразливий
Джміль незвичайний	-	V	-	-
Мурашка руда лісова	LR	V	-	-

Рідкісні види безхребетних, занесені до червоної книги України, що потребують охорони на території Волинської області: аполлон, бражник дубовий, бражник мертва голова, ведмедиця велика, ведмедиця господиня, джміль моховий, джміль яскравий, дозорець-імператор, ендроміс березовий, жук-олень, кордулегастер кільчастий, кошеніль польська, красуня-діва, махаон, мегариса рогохвості, мнемозина, п'явка медична, подалі рій, поліксена, райдужниця велика, рак широкопалий, сатир залізний, сатурнія руда, сінниця Гера, стабільн волохатй, стрічкарка блакитна, стрічкарка орденська малинова, стрічкарка тополева.

Таблиця 1.

Охоронні категорії хребетних фауни України

Назва виду	МСОП	Європейс.. червоний список	Бернська Конвенція	Бонська конвенція	СІТЕС	Червона книга України
Осетер руський	EN	-	-	2	2	вразливий
Шип	EN	E	-	2	2	зниклий

Стерлядь	VU	-	3	2	2	зникаючий
Севрюга	EN	-	3	2	2	вразливий
Осетер атлантичний	CR	E	2	1	1	зниклий
Білуга звичайна	EN	-	3	2	2	зникаючий
Річковий вугор європейський	CR	-	-	-	-	-
Шемая кримська	EN	-	3	-	-	зникаючий
Шемая чорноморська	EN	-	3	-	-	вразливий
Марена кримська	VU	-	-	-	-	зникаючий
Умбра звичайна	VU	V	2	-	-	рідкісний
Лосось дунайський	EN	E	3	-	-	Зникаючий
Лосось чорноморський	-	E	-	-	-	зникаючий
Харіус європейський	-	-	3	-	-	вразливий
Морський коник довгорилий	DD	-	-	-	2	вразливий
Судак морський	DD	-	-	-	-	зникаючий
Тритон дунайський	NT	NT	2	-	-	вразливий
Черепаша болотяна	LR	NT	2	-	-	-
Ящурка піщана	-	NT	3	-	-	-
Гадюка степова	-	VU	2	-	-	вразливий
Хохуля руська	VU	VU	2	-	-	зникаючий
Мідія альпійська	NT	NT	3	-	-	рідкісний
Широковух європейський	NT	VU	2	2	-	зникаючий
Довгокрил звичайний	-	NT	2	2	-	зниклий
Нічниця довговуха	NT	VU	2	2	-	вразливий
Нічниця ставкова	NT	NT	2	2	-	зникаючий
Вечірниця велетенська	NT	DD	2	2	-	зникаючий
Підковоніс малий	-	NT	2	2	-	вразливий
Підковоніс великий	-	NT	2	2	-	вразливий
Вовчок садовий	NT	NT	3	-	-	зникаючий
Сліпак піщаний	EN	EN	-	-	-	еоцінений
Сліпак буковинський	NT	NT	2	-	-	недостатньо відомий
Сліпак подільський	VU	VU	-	-	-	недостатньо відомий
Ховрах європейський	VU	VU	2	-	-	зниклий
Ховрах крапчастий	NT	NT	2	-	-	зникаючий
Видра річкова	NT	NT	2	-	1	неоцінений
Тюлень-монах	CR	CR	2	1,2	1	зниклий

Норка європейська	EN	EN	2	-	-	зникаючий
Перегузня звичайна	VU	VU	2	-	-	рідкісний
Кінь дикий	CR	-	-	-	1	зниклий в природі
Зубр	VU	VU	3	-	-	зниклий в природі
Дельфін білобочка	VU	DD	2	1,2	2	неоцінений
Л Афаліна	EN	DD	2	1,2	2	рідкісний
Пелікан кучерявий	VU	-	2	1,2		зникаючий
Лебідь малий	-	VU	2	1,2	-	рідкісний
Гуска мала	VU	EN	2	1,2	-	вразливий
Чернь білоока	NT	VU	3	1,2	-	вразливий
Савка	EN	VU	2	1,2	2	зникаючий
Казарка Червоновола	EN	VU	2	1,2	2	вразливий
Гриф чорний	NT	-	2	1,2	2	вразливий
Підорлик великий	VU	EN	2	1,2	2	рідкісний
Могильник	VU	-	2	1,2	1	рідкісний
Лунь степовий	NT	EN	2	1,2	2	зникаючий
Балабан	EN	EN	2	2	2	вразливий
Боривітер степовий	VU	-	2	2	2	зникаючий
Кібчик	NT	VU	2	2	2	-
Шуліка рудий	NT	-	2	1,2	2	зникаючий
Шуліка чорний	-	VU	2	1,2	2	вразливий
Стервятник	EN	EN	2	1,2	2	зникаючий
Л Деркач	NT	-	2	-	-	-
Дрохва	VU	VU	2	1,2	2	зникаючий
Хохітва	NT	NT	2	-	2	зникаючий
Чайка степова	CR	CR	3	2	-	-
Кульон великий	NT	-	3	1,2	-	зникаючий
Кульон тонкодзьобий	CR	-	2	1,2	1	зникаючий
Сиворакша	NT	VU	2	2	-	зникаючий
Очеретянка прудка	VU	VU	2	-	-	зникаючий
Вівсянка лучна	VU	-	2	1,2	-	-
Баранець великий	NT	-	2	1,2	-	зникаючий

і

Література:

1. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог / З. К. Карпюк, В. О. Фесюк, О. В. Антипюк. – Луцьк, 2019. – 136 с.
2. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун [та ін.]. – Київ, 2010. – 80 с.
3. Червона книга України. Тваринний світ./ за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

Практична робота № 2

Тема : Категорії природно-заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи

Мета роботи: ознайомитися з категоріями природоохоронних територій МСОП та з цілями управління ними.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал.

Теоретичні питання:

1. Яка міжнародна організація здійснює збір, аналіз інформації та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання ?
2. Назвіть категорії природно-заповідних територій МСОП.
3. Якій категорії природно-заповідних територій МСОП відповідають природні заповідники України ?

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Використовуючи інформаційні джерела заповніть таблицю «Категорії природно-заповідних територій МСОП».

Індекс Категорії	Назва		Характер управління й охорони
	Англійською	Українською	
Категорія I	Strict Protection		-
	Ia	Strict Nature Reserve	
	Iб	Wilderness Area	
Категорія II	National Park		
Категорія III	Natural Monument		
Категорія IV	Habitat/Species Management Area		
Категорія V	Protected Landscape/Seascape		
Категорія VI	Managed Resource Protected Area		

2. Використовуючи інформаційні джерела заповніть таблицю «Цілі управління природно-заповідних територій категорій МСОП». Виділіть основну мету (1), другорядну мету (2), потенційну мету (3).

Мета управління	Категорія МСОП						
	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Наукові дослідження							
Охорона дикої природи							
Збереження видів та генетичного різноманіття							
Підтримання екологічних послуг							
Охорона специфічних природних/культурних особливостей							
Туризм і рекреація							
Освіта							
Стале використання ресурсів природних екосистем							
Підтримка культурних/традиційних цінностей							

Інформаційний матеріал

Збір інформації, її аналіз та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання здійснює авторитетна міжнародна громадська організація - Міжнародний союз охорони природи (МСОП). В її рамках діє Всесвітня комісія з питань природоохоронних територій, яка тісно співпрацює з Міжнародним центром моніторингу довкілля у м. Кембриджі (Великобританія). У цьому центрі знаходиться банк даних щодо усіх природоохоронних територій світу.

Природний резерват суворої охорони (підкатегорія Ia) визначається як ділянка суші та/або моря, яка містить визначні або репрезентативні екосистеми, геологічні або фізіологічні особливості та/або види, які представляють інтерес для наукових досліджень та/або моніторингу довкілля.

Цілі управління природним резерватом суворої охорони зводяться до збереження природних середовищ, екосистем, видів, ландшафтів та екологічних процесів у них не порушеними настільки, наскільки це можливо. Зокрема, через обмеження доступу людей до резервату й мінімізації зовнішніх впливів шляхом ретельного планування і виконання дослідницьких та інших дозволених робіт.

Територія природного резервату суворої охорони має бути достатнього розміру, щоб гарантувати цілісність її екосистем та досягнення цілей управління, заради яких ця територія була заповідана. Ця територія має бути поза прямим антропогенним впливом як на час створення, так і надалі. Збереження біорізноманіття тут можливе без активного менеджменту або реконструкції природних середовищ (що й відрізняє резерват від категорії IV).

Територія для збереження дикої природи (підкатегорія Ib) – це велика незмінена або слабко змінена ділянка суші та/або моря, де зберігся природний характер території без великих населених пунктів і постійного її відвідування населенням, охорона та управління якою спрямовані на збереження даної території в природному стані.

Загальна мета управління цією природно-заповідною категорією – забезпечити прийдешнім поколінням людей можливість відчувати насолоду від спілкування з природою, яка не була істотно порушена, підтримувати протягом тривалого часу її головні особливості й давати можливість місцевому населенню підтримувати притаманний їм спосіб життя.

Територія для збереження дикої природи повинна мати високу природну якість, не зазнавати суттєвого антропогенного впливу, включати визначні екологічні, геологічні,

фізико-географічні або інші об'єкти, що становлять наукову, освітню, естетичну, історичну та іншу цінність. Важливим є також те, що ця територія надавала можливості для усамітнення людей, що зрідка можуть насолоджуватись дикою природою, з використанням простих, тихих, не забруднюючих довкілля транспортних засобів (маються на увазі немоторизовані засоби пересування). Для того, щоб забезпечити зазначені цілі заповідання, територія для збереження дикої природи має бути досить значних розмірів.

Національний парк (категорія II) – це природна територія, призначена для охорони екологічної цілісності однієї або більше екосистем, недопущення їх руйнування й експлуатації, що має стати основою для забезпечення духовних, наукових, освітніх, рекреаційних і туристичних потреб населення, сумісних з цілями збереження природного довкілля.

Загальна мета управління національними парками полягає в охороні природних і мальовничих території національного та міжнародного значення для реалізації духовних, наукових, освітніх, рекреаційних або туристичних потреб, увіковічення в природному стані репрезентативних зразків фізико-географічних регіонів, угруповань, генетичних ресурсів і видів, забезпечення їх стійкості та різноманіття. Відвідування природного

парку має бути на рівні, за якого його територія підтримується в природному або близькому до нього стані, але при цьому приймаються до уваги потреби місцевого населення у використанні природних ресурсів парку такою мірою, яка не суперечить іншим цілям його управління.

Територія національного парку має включати репрезентативні для біогеографічного регіону типи ландшафтів, де види рослин і тварин, екотопи та геоморфологічні об'єкти мають особливе духовне, наукове, освітнє, рекреаційне і туристичне значення. Ця територія також має бути достатньо великою і включати одну або більше цілісних екосистем, суттєво незмінених людською діяльністю.

Пам'ятка природи (категорія III) – це територія, яка містить одну або більше специфічних природних або природно-культурних цінностей, які є визначними або унікальними через їх рідкісність, типовість, естетичні якості або культурне значення.

Мета управління ними полягає в довічному збереженні цих цінностей і, за можливості, їх дослідження та використання в освітніх цілях і для одержання естетичної насолоди. Діяльність, що визнається за шкідливу для цілей заповідання, виключається й попереджується. Територія пам'ятки природи має включати одну або більше значних цінностей (до яких, наприклад, належать ефектні водоспади, печери, кратери, відслонення з викопними рештками, піщані дюни разом з унікальною або репрезентативною фауною і флорою тощо). Її розміри мають бути достатніми, щоб зберегти її цінності.

Територія для збереження природних середовищ і видів (категорія IV) є ділянкою суші та/або моря, в межах якої здійснюються заходи, що гарантують збереження окремих типів природних середовищ та/або видів флори і фауни. Отож, головною метою управління цими територіями є збереження та підтримка тих особливостей природних середовищ, що необхідні для збереження важливих видів флори і фауни, їх угруповань, шляхом вживання певних дій та особливого менеджменту. За провідні види діяльності визнаються наукові дослідження та моніторинг довкілля, оскільки саме вони є основою сталого менеджменту природних ресурсів. Важливим видом діяльності є також використання окремих природних комплексів для освіти людей, усвідомлення ними цінностей природних середовищ і необхідності управління збереженням дикої природи.

Територія для збереження природних середовищ і видів повинна відігравати важливу роль в охороні природи і виживанні видів, тому такою територією часто визначаються природні комплекси, що є місцями розмноження тварин, водно-болотні угіддя, коралові рифи, естуарії, луки, ліси або місця відкладання ікри, включаючи поля „випасу” в морях.

Ця територія має бути важливою для існування національно чи місцево (регіонально) важливої флори. Охорона цих природних середовищ часто залежить від активних втручань і здійснення спеціальних заходів, що відрізняє цю категорію від підкатегорії Ia). Її розміри залежать від потреб видів, які охороняються, і можуть знаходитись в діапазоні від відносно малої до дуже значної за площею.

Територія охорони ландшафту / морська акваторія (категорія V) - ділянка суші та/або моря, де в результаті тривалої взаємодії людини і природи виникла особлива територія (акваторія) із значною естетичною, екологічною та/або культурною цінністю. Часто вона відзначається високим біологічним і ландшафтним різноманіттям. Збереження цілісності традиційної взаємодії людини і природи є необхідним для охорони, підтримання та еволюції такого ландшафту. Отже, підтримка цієї гармонійної взаємодії природних і культурних складових ландшафту шляхом його охорони та продовження традиційного використання земель, будівельної практики, культурних традицій, стилю життя місцевих общин, збереження їх соціального та культурного устрою визнається за головну мету управління охоронюваним ландшафтом. Поряд із цим необхідно підтримувати різноманіття ландшафтів та природних середовищ, а також пов'язаних з ними видів і екосистем, припиняти та попереджати використання земель і дії, які є несумісними з цілями збереження ландшафту. Важливим є забезпечення можливостей для рекреації та туризму, які за специфікою і масштабом співзвучні особливостям даного ландшафту, підтримувати наукову та освітню діяльність, які сприяють довготерміновому росту добробуту місцевого населення.

Територія охоронюваного ландшафту має охоплювати ландшафти високої пейзажної цінності з різноманіттям екотопів, флори і фауни, а також із зразками традиційного або унікального використання землі, місцевих звичаїв і вірувань. Ця територія має надавати можливості для рекреації та туризму в рамках повсякденного стилю життя та економічної діяльності місцевого населення.

Територія охорони ресурсів (категорія VI) складається переважно з незмінених природних комплексів, управління якими спрямоване на забезпечення довготривалої охорони та збереження біорізноманіття, й, водночас, спрямоване на стале забезпечення населення дарами (продуктами) природи. Територія має відповідати загальному визначенню природно-заповідної території (його дефініцію МСОП див. вище).

Управління такими територіями включає охорону та підтримку біорізноманіття та інших природних цінностей території поряд із підтримкою екологічно обґрунтованих

технологій, що забезпечують стале виробництво продукції.

Не менше двох третин території охорони ресурсів мають знаходитись в природному стані як на сучасному етапі, так і в майбутньому. При цьому вона може включати ряд модифікованих екосистем і, навіть, великі комерційні плантації. Вона має бути достатньо великою, щоб витримувати використання ресурсів без значної шкоди для довготривалого збереження її природних цінностей.

Література:

1. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
2. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
3. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.

Практична робота № 3

Тема: Заповідники та національні природні парки України

Мета роботи: ознайомитися з біосферними і природними заповідниками, національними природними парками України, з основними напрямками їх діяльності.

Матеріали і обладнання: роздатковий інформаційний матеріал, мультимедійна презентація, контурна карти України, карта «Природно-заповідний фонд України».

Теоретичні питання:

- 1 Яка класифікація територій та об'єктів ПЗФ прийнята в Україні?
- 2 Статус біосферного заповідника.
- 3 Мета створення біосферного заповідника.
- 4 У чому полягає функціональне зонування території біосферних заповідників?
- 5 Статус природного заповідника.
- 6 З якою метою створюють природні заповідники ?
- 7 Які завдання покладаються на природний заповідник ?
- 8 Заповідний режим та основні види діяльності на території природного заповідника.
- 9 Статус національного природного парку.
- 10 Мета створення національного природного парку.
- 11 Завдання національного природного парку.
- 12 Назвіть основні характерні риси та відмінності національного природного парку від інших категорій ПЗФ.
- 13 Функціональне зонування території національних природних парків.

Завдання до виконання практичної роботи:

1. Заповнити таблицю

Категорія природоохоронної території	Статус	Основні напрямки діяльності	Функціональні зони
Природний заповідник			

Біосферний заповідник			
Національний природний парк			

2. Нанести на контурну карту біосферні заповідники України: „Асканія-Нова” ім. Фальц-Фейна, Чорноморський, Дунайський, Карпатський, Чорнобильський еколого-радіаційний.
3. Нанести на контурну карту природні заповідники лісової, лісостепової, степової зони України.
4. Нанести на контурну карту національні природні парки України.

Інформаційний матеріал

На сьогодні в Україні існує 5 біосферних заповідників : «Асканія-Нова» ім. Фальц-Фейна, Чорноморський, Дунайський, Карпатський, Чорнобильський еколого-радіаційний. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» біосферні заповідники (БЗ) є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Для БЗ встановлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням. В межах території БЗ виділяються три функціональні зони: заповідна, буферна та зона антропогенних ландшафтів. Крім того в межах БЗ може бути виділена зона регульованого заповідного режиму. До її складу входять території та об'єкти ПЗФ інших категорій.

Функціональним призначенням заповідної зони є забезпечення абсолютної охорони цінних природно-територіальних комплексів, проведення наукових досліджень без порушення їх природного стану, здійснення моніторингу. Будь-яке господарювання в цій зоні заборонено.

В світовій природоохоронній практиці прийнято створювати БР на базі національних парків і об'єктів інших категорій, які являють собою найкращі ділянки крупних природних ландшафтів. Шляхом внесення до Світової мережі біосферних резерватів їм надається міжнародний статус.

На сьогодні в Україні існує 19 природних заповідників. Природні заповідники (ПЗ) в Україні це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення. Природні заповідники створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи. На природні заповідники покладається також координація і проведення наукових досліджень на територіях заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, розташованих у регіоні. Таким чином, основними функціями природних заповідників є: природоохоронна (сприяння збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття) та наукова (вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів).

Природні заповідники організовують на територіях, які мають виняткове (міжнародне та національне) природоохоронне та наукове значення. Це значення визначається тим, що на даній території широко поширені місця зростання та проживання раритетних видів рослин і тварин (тобто, найбільш цінних і рідкісних видів, для яких загроза їх втрати є дуже високою, це, переважно, види, занесені до Червоної книги України, світові та європейські "червоні" переліки, реліктові та ендемічні види тощо). Винятковим на сьогодні є значення територій, де збереглися типові та рідкісні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, а також збереглися інші об'єкти, що мають вагомое наукове значення - праліси, корінні степи, унікальні болота тощо.

З метою виконання конкретних завдань природного заповідника, на його території встановлюється заповідний режим. Якщо в заповіднику зберігаються екосистеми, які можуть самостійно існувати й розвиватись в недоторканому стані та не потребують втручання для відновлення їх природного стану, для території заповідника встановлюється режим абсолютної заповідності, тобто забезпечується повне невтручання людини у природні процеси з будь-якою метою. Основним завданням таких заповідників

(здебільшого великих за площею) є збереження еталонних якостей території та забезпечення ходу природних процесів.

Проте переважна більшість заповідників займають невелику площу й розташовані вони серед значно змінених людською діяльністю територій. В малих заповідниках відсутні або неповно представлені окремі трофічні групи, тому їх біоценози здебільшого нездатні до саморегуляції та самовідновлення. В таких випадках може бути доцільним застосування режиму регульованої заповідності. Режим регульованої заповідності передбачає людську діяльність у заповіднику - виконання певних природоохоронних, біотехнічних і науково-технічних заходів для регулювання та запобігання виникненню негативних змін в екосистемах. До таких заходів відносяться: сінокосіння, випас, реакліматизація, регулювання чисельності певних видів, оптимізація гідрологічного режиму тощо.

Відповідно до Закону України “Про природно-заповідний фонд України” національні природні парки України є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об’єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

На частині своєї території НПП виконує завдання, які є тотожними до завдань заповідників: збереження еталонних природних комплексів і біологічного різноманіття в науково-інформаційних цілях. На ділянках абсолютної заповідності з режимом, аналогічним до режиму заповідників, здійснюються тільки наукові спостереження. В той же час НПП притаманні й інші завдання, а саме: збереження унікальних рекреаційних ресурсів, екологічна освіта населення, розробка і впровадження методів такої освіти. НПП здійснює також роботу зі збереження, раціонального використання та відтворення рекреаційних ресурсів. НПП розглядаються як території призначені і для охорони природи і для суспільного задоволення. Та при цьому соціально-економічні завдання є вторинними по відношенню до головної мети НПП – охорони природи.

На території НПП, з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об’єктів, виділяються чотири функціональні зони НПП: заповідна, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарська. Функціональне зонування території НПП здійснюється для створення умов, необхідних для організації практичної природоохоронної діяльності та виконання цією територією її різноманітних функцій.

Схема функціонального зонування території відображає просторову диференціацію функцій, які ця територія має виконувати. На цій схемі виділяються територіальні ділянки (функціональні зони), які різняться за функціями та цілями охорони, а відтак – за режимами охорони та формами практичної діяльності в їх межах.

Література:

1. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К.: Інтерекоцентр, 1997. - 713 с.
2. Давиденко В. М. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів вузів / В. М. Давиденко. – Миколаїв : МФ На УКМА, 2002. – 138с.
3. Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
4. Заповідна справа в Україні: Навчальний посібник. / За загальною редакцією М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. – К. : 2003. – 306 с.
5. Карпатський заповідник / Стойко С.М., Саїк Д.С., Татаринов К.А. та ін. – Ужгород: Карпати, 1982. – 128 с.
6. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання / А. А. Ковальчук . – Ужгород: підприємство Ліра, 2002. – 328 с.
7. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дубына Д.В. Государственный заповедник «Дунайские плавни» .- К.: Наукова думка, 1984. – 288 с

ЗМІСТ

Передмова	3
Практична робота № 1 Тема: Охоронні категорії фауни України.....	4
Практична робота № 2 Тема : Категорії природно-заповідних територій Міжнародного союзу охорони природи.....	10
Практична робота № 3 Тема: Заповідники та національні природні парки України.....	16